

GÁLSZÉCSI ISTVÁN ÉNEKES-KÖNYVÉNEK TÖREDEKE 1536-BÓL.

Közli : ERDÉLYI PÁL.

E folyóirat mult évi folyamából hírt vett a közönség arról, hogy Gálszécsi Istvánnak eddig ismeretlen Énekes-könyvéből egy töredék megkerült, s Révai Leó antiquariustól Ágoston József úr, ismert fővárosi bibliophil gyűjteményébe jutott. Révai könyvtáblából áztatta ki e töredéket, melyet hű másolatban mellékelünk s jelen közleményünkben ismertettünk.

A töredék négy számozatlan oktáv levélből áll, az első ternionak hiányos négy leveléből. Megvan A_2 , A_3 + két számozatlan, jelzetlen levél. A hiányzó A_1 lehetett ezimlapja, s ha a ternio 8 levélből állott, hiányzik még az A_4 levél is, mely a Perényi Péternek szóló ajánlás után következő részt, talán az Olvasóhoz írt bevezetést, a mint szokásban volt, talán az éneklésre szóló utasításokat tartalmazott, talán a kezdő éneket foglalta magában. A hiányos négy levél szövege nem maradt meg épen; az első lap szövege kivételével, mindannyié többé-kevésbé megrongált, a melyet a könyvtáblából való kiáztatás alkalmával szenvedhetett. A könyv nagyságáról alig tudunk valamit, hány terniót tartalmazott, nem tudhatjuk. E jelenségek ép oly mérvben emelik, mint rontják a töredék becsét, mely ma egyedüli képviselője a legelső protestáns magyar énekes-könyvnek s a legrégebb *magyar kótás-könyv* a mit ismerünk.

A XVI. századból eredő énekes-könyveket általában jellemzi, hogy korunkra legnagyobb részt csonkán és megrongálva jutottak el, ha egyáltalában eljutottak, vagy csak emlékezetben maradtak

mi ránk. E jelenség nagyban bizonyít ama kapósság mellett, melyben énekes-könyveink részestültek. Régi könyveink között nincs egy sem, mely elterjedésre vetekednék a bibliával és az énekes és zsoltáros könyvekkel, nincs egy sem, melyet annyiszor és oly gyakran adtak volna ki, s mégis olyan kevés példányban maradt korunkra. A XVI. századi magyar protestántismus történetének e könyvészeti tény egyik legjellemzőbb vonása és magyarázója. Mi természetesebb, minthogy ezek a legkapósabb könyvek elkop- tak az áhitatos hívők kezei között, s foszlányos leveleikkel jutván korunkra, ma néma tanúi régi életüknek s ma mindenik egy-egy nyílt s talán soha meg nem fejthető kérdés marad a könyvészet előtt. Gálszécsi könyve megkezdí a XVI. századi protes- táns énekes könyvek sorát, melyet utána Székely István, Huszár Gál, Bornemissza Péter, Hofgref, Heltai, Kálmáncsehi Márton és Ujfalvi Imre munkái, gyűjteményei tettek, nem számítva a névtelentől megjelenteket. Ime ezek közül hány került el teljességében hoz- zánk. Most hogy Gálszécsié napfényre jött, egygyel kevesbült azok száma, melyeket csak említésből ismerünk, mint Székelyét vagy Farkasét, s bár nagyon hiányos és eléggé rongált, előre vitte kótás maradványaink idejét, melyet eddig Farkas András krónikája szabott meg.

Gálszécsi Énekes-könyve irodalmunkban eddig különböző kérdéseknek volt tárgya, s nem egy tévedés uralkodott fölöle, a melyeket mind meg nem oldja, mind nem tisztázza, de annyira, a mennyire megközelíti, vagy helyreítti e kiáztatott töredék ismeretlen maradt soká. Sem életének rövid szavú krónikásai, sem kortársai nem emlékeztek meg róla, s a régi könyvészet is hallgatott fölöle. Szilyás-Ujfalvi Imre említi először Énekes-köny- vének (Debreczen 1602.) előbeszédében, a hol felsorolja a magyar énekes-könyveket. Sándor nem ismerte, Toldy Ferencz még létét is kétségbe vonta. Azt hitte, hogy Ujfalvi Székely Istvánnak 1538-ban Krakkóban megjelent Énekes-könyvét összecserélte Gálszécsiével. E tévedésbe annál könnyebben eshetett, mert mind a két könyv Perényi Péternek van ajánlva, Krakkóban nyomva, s a XVI. század harminczas éveinek végéről datálva; s a mi legfőbb, Ujfalvi nem említi Székely István könyvét. [Irod. tört. IV. kiad. 58. l.] Szabó Károly jobban bizott Ujfalviban, elfogadta és a RMK. I. kötetében 8. szám alatt vette föl. — Révész

Kálmán (M. Könyv-Szemle 1882. 265. l. Adalékok énekes-könyveink bibliographiájához,) szintén csak Ujfalvi említéséből ismeri. Gálszécsi írói nevét egy más könyvének köszönte, a melyet szintén Krakkóban adott ki 1538-ban „A keresztyéni tudományról való rövid könyvecske“ czímen, melyhez Jankowich szerint Abe is lett volna csatolva. Énekes-könyve, fájdalom, csak ilyen kis töredék, kétszeresen érdekes, mint az első protestáns magyar énekes-könyv, s mint az első nyomtatott hangjegyeket tartalmazó emlék. Mátray és Toldy Farkas András krónikáját tartották legrégebbi ilyenmő emléknek, természetesen, mert Gálszécsit nem ismerték. Eredetiben azonban ez sem maradt meg. Szabó K. (RMK. I. 11. sz.) úgy tudósít, hogy Farkas Chronikája, mely Gálszécsi másik munkájával együtt 1538-ban jelent meg, (Nagy-Enyeden pusztult el gr. Bethlen Kata többi könyvével együtt, s közöttük ezt Bod Péter még látta,) Cornides másolatában maradt ránk. *Ily módon Gálszécsi e töredéke minden tekintetben unicum.*

A könyv megjelenését Szabó Károly és előzői 1536-ra teszik. Nincs okunk kétségeskedni e dátum helyességében, sem Ujfalvi följegyzésének Toldyval szemben is bebizonyított hitelében, bár a czímlapot nélkülözvén, így a kolofont sem ismerjük. Az ajánlás 1536 szent Ambros napján kelt (ápr. 4.), a mi valószínűvé tenné a kiadás évét, ha előbbi ismeretünk hiányzanék is.

Gálszécsi munkáját Perényi Péternek ajánlotta, a XVI. század e hatalmas urának, a ki főuraink közül a legelsők egyike volt, kik elfogadván az új vallás tanait, azt pártfogásukba vették, törekvéseit segítették, papjait, apostolait támogatták, irodalmának maecenásai voltak. Perényi abauji és temesi főispán Ferdinándnak és Zápolyának, azután megint Ferdinándnak volt hive, terjedelmes birtokok ura és koronaőr volt. Alapította a sárospataki főiskolát (1530.) s azt fiának, Gábornak is figyelmébe ajánlván, jelét adta az új hit helyes felfogásának. Udvarában mindig szívesen fogadta annak apostolait, 1539-ben Dévai volt udvari papja, a legnagyobb magyar reformátorok egyike, 1540-ben Dobai András, mindketten írók és énekszerzők. Pártfogoltja volt Siklósi és hihetőleg Székely István is. Gálszécsi, ajánlásában hozzá, mint nagyságos urához szólván, udvarában elhett; sőt pártolójának tekinthette. E két utóbbi neki ajánlotta könyvét,

amaz 1538-ban, emez 1536-ban. Perényi végig buzgó híve volt a reformációnak. Halála 1548-ban történt a bécsujhelyi börtönben, a hova záratott, a törökkel való czimboráskodás miatt 1542-ben elfogatván. Tinódi Sebestyén megénekelte elfogatását, de ez a históriás ének nem egyedüli emléke életének, mely eredményekben és tettekben a magyar reformációra oly nevezetes volt.

E kis kitérő után Gálszécsi életéhez fordulok. Sajnos, kevés az, a mit eddig ismert adatainkhoz adnom lehet, inkább az eddigieket próbálom összeállítani. Születése helyéről és idejéről bizonyosat nem tudunk. Valószínűleg a Miczbántól származott gazdag Gálszéchy-család (Nagy I. M. orsz. csal. IV. 319.) ivadéka volt, s e névnek utolsó hordozója. Gálszécs nevű helység Zemplén vármegyében van, s ezt lehet számítani, ha a névről való következtetést elfogadjuk, születéshelyének. Gálszécsi István nevével először a bécsi egyetem bursájában találkozunk, melybe 1524-ben iktatták be. Már 1526-ban a krakkói egyetem hallgatója volt, s 1528. szept. 16-án lett baccalaureussá. Ekkor valószínűleg hazajött s tanítóságot vállalt. Valószínűen épen Kassán, a mint Szilády sejtí, s itt lehetett Batizinak mestere 1529-ig, mikor a kassai iskolában Fridericus Andrást találjuk mesterül említve. Legközelebbi adat, hogy 1532-ben a wittenbergi egyetem tanulója lesz. Fölmertülhet a kérdés, miért ment Gálszécsi Wittenbergbe, holott ő már két külföldi egyetemet látogatott, s az egyetemi pálya koronáját, a baccalaureatust is elnyerte. Pusztán kedvtelésből alig; szükségből — inkább. Micsoda szükség lehetett ez. Nincs messze a megoldás. Gálszécsi a XVI. század harmadik tizede végén Kassán, vagy a Felvidéken tartózkodott, s ott már Szilvási Mihály és Sztáray Mihály épen abban az időben kezdték terjeszteni az új hitet. Sárospataknak 1530-tól iskolája volt, s a protestántizmus terjedésének egyik útja a bányavárosokon keresztül haladván, ha Kassát nem is, de a felső vidéket bizonyosan érintette. Talán erre a néhány évre esik Gálszécsi áttérése, s ekkor foroghatott fönt az a szükség, mely őt Wittenbergbe menni kényszerítette. A protestáns főiskolában mit is keresett volna inkább, mint az új vallás tanait, az azokban való megerősödést és hitének igazságait. A közönséges világi tudományokat megismerte a katolikus bécsi és krakkói egyetemeken, de az új vallás dogmáiról csak Wittenbergában, a

protestáns egyetemen hallgathatott előadásokat. Ugy gondolom ez a megoldása annak a kérdésnek, miért ment Wittenbergába, újra külföldre, mikor már egyszer megjárta a külföldet és nagy sikerrel végezte tanulmányait.

Gálszécsi tehát Wittenbergába ment új vallást tanulni. Itt honfítársai közül nem egygyel találkozott. Ozorai Imrét, Stöckel Lénárdot és Farkas Andrást hasonló törekvés vezette oda. Szilády, Farkas Andrásról irván, barátságot sejt a Chronica szabad felfogású írója és Gálszécsi között. A viszony, melyet rokon helyzetekben kötöttek, közös törekvéseikkel erősítettek, fejlődhetett barátsággá és fennállásának eredménye az írói testvériesülés, melynek symboluma együtt megjelent munkájuk lehetett. E két könyv Farkas Chronicája és Gálszécsi második műve volt, A Keresztyéni Tudományrul való rövid Könyvecske. Krakko, 1538. 8r. Ez a munka is elveszett, mint testvére, a Chronica, csakhogy míg ezt Cornides másolatában megmentette, annak csak Bod által készített tartalomjegyzéke maradt meg, s a végéből öt sor, melyet Sinai M. hagyott emlékezetül.¹

Ez az öt sor is bizonyító erejű. Bizonyít arra, hogy Gálszécsi nem fejezte be két könyvével írói munkásságát, terve levén a keresztyéni tudományról nagyobb könyvet írni; bizonyít arra, hogy iskolamester korában ugyan sok gondja volt, a melyek miatt nem jutott ideje írói munkásságának teljes kifejtésére.

Ezeket a sorokat már akkor írta Gálszécsi, mikor hazakerülvén, mint annyi más társa, Krisztus tudományában oktatta honfítársait. E működésének tere merre volt, részletesen nem tudjuk, bár egy nyommal közelebb jutottunk. Wittenbergából hazajövet valószínűleg tanítóságot vállalt, még pedig a felső vidéken, a mint eddig tudtuk. Énekes-könyve ajánlása záró sorraiból kittünik, hogy a gálszécsi iskolának volt mestere. Erről az iskoláról Fraknoi nem emlékezik meg, eddigelé ez az első említés róla, a mint tudom. Gálszécs talán Perényi-birtok volt s Perényi Péter hívta oda meg Gálszécsit mesternek, mindezt így sejtjük. Sejtésünknek alapja az ajánló levél, melyben Perényihez, mint

¹ Rövid nap, ha életemet Isten meghosszabítandja, és ennyi scholai gondoktól megszabadítand, ezekről nagyobb könyvet írok, hol mindeneket sok helyekkel megbizonyítok . . . stb. [Közölte Révész Erdősi János 106 l.]

nagyságos urához beszél, Gálszécsi István, a gálszécsi iskola mestere. Meddig tartózkodott itt? Bizonytalan.

További életéről és haláláról nagyon kevés maradt emlékezetben. Lampe egy Tamás nevű Gálszécsiről Nadányi után azt állítja (Lampe-Ember Hist. Eccl. Ref. in Hung. 68. l.) hogy Melius Gervasius, Nadányi István, Ozorai Imrével a Maros és Körös közét reformálta 1527 táján. Alig valószínű, hogy ez a Tamás összetéveszthető legyen a mi Istvánunkkal, mint azt Bartholomaeides teszi (Mem. Hung. etc. 10 l.). Hiszen István 1526—28-ban Krakóban tanult, s egyidejűleg nem reformálhatta a Maros-Körös közét. Bartholomaeides szerint Gálszécsi István visszament Krakóba 1538 táján; erre az állításra az vezeti őt, hogy második, említettük műve ott jelent meg. Mindenesetre gyenge alap, és nem egyéb tetszelgő feltételnél.

Bod Péter röviden szól felőle, a legelső magyar reformátorok egyikének mondja, „a kik az Isten beszédének világát kezdték meggyújtani, és az embereknek elméjükben megfeneklett s rögzött babonáktól őket megtisztítani.“ Tóth Ferencz Lampe után a Maros és Körös-köze reformátorának tartja és gyulai mesternek mondja. Messze vinne, csak föltevéseinket szaporítaná, ha ezeket az ellentéteket kiakarnók egyenlíteni. Az bizonyos ezekből a följegyzésekből, hogy ő is, mint minden magyar reformátor, nem kötötte helyhez magát és működését. Sztárai Patakról Baranyába ment, Gálszécsi is taníthatott a felső vidéken és az Alföldön. Meddig élt és hol halt meg, nem lehet tudnunk. A negyvenes évek derekán már nem élt, vagy talán megint külföldre vándorolt, a mint Dévai tette?

Gálszécsi mindig érdemes alakja marad az új hit és irodalom multjának, s megérdemli, hogy élete egyes eseményeire figyeljen a késő utód. Sajnálom, hogy kutatnom nem lehetett alaposabban és részletesebben életét, mely, mint az apostoloké, egyrészt mindig tiszteletes, mint magyar íróé és énekszerzőé, tanulságos.

Ez a kis töredék, mely jelen soraimnak tárgya és oka, egyik legszebb emléke életének.

Ezek után közlöm Gálszécsi István Énekes könyvének szövegét a mint következik.

Az nagysagos Pereny Peternek aba Wywarmegy(e) (e)oreok Ispannyanak a galzeczy esthwan mester hywsi(ges) zolgalatyat ees ewmaga ayan(la)sat mongya mynth nagysagos wranak.

Zenth Irasnak mi cyoda hazna ligyen nagysagos kegyelmes wram zent pal egyk leweliben nylwan meg ielenti, De te meg maragy (wgy mond az ew zereteo fianak thimotheusnak) ezegbe az kiketh megesmertel es az zent irasbã mellyet giermeksigettw̃l fogwa tanwltal kyk tyged tanytanak az ewdweossigre, mely ewdweossig nekwnk adattatik Jesus Christusba walo hw̃tirth, minden isteni ylisbw̃l walo yras haznalatos tanytasra f(e)ddysre oktatasra igazwlasnak tanytasara hogy istennek embere teokylletes ligyen minden io dologra es cyelekedetre kyz Ez mondasba wallya az zent irasth haznalni wdweossig(e)k tanytasara te hat a ky ewdweozw̃lni akar — nem pappa awagy baratt(a) ligyen hanem az zent irasth tanwlya ees hal(g)gassa. Ees a ky tanwlangya (nem) kyalth reyank kyk hirdetwnk cyak (Jesus) (C)hristusba walo hw̃tnek altala emberek (ewdw)eozw̃lni, mert hallya a zent irasból (hogy) (cy)ak Jesus Christus nekwnk adattatoth (ewrewk) bewleyesigw̃l, (zen)sigewl igazwlaswl, (barac)yagwl, es nem mond eretnekeknek le(nny) (m)ewnketh kyk hirdetfünk bewneoseokne(k) (ing)yen walo zabadwlasth eordeok tw̃l, be(tegsightw̃l) ees halaltwl, kyk hirdettyw̃k Christus(t) (a my) z(ent)sigw̃nknek, eligetelw̃nknek,teloenknek, ewdweozyteonknek ees (egyet)len egy keozbe yaronknak lennye ky(k) (hyrd)etywk (e)ristusyrth bocyattathni meg n(ekwn)k mindē bewneinket, Christus altal m(ew)nketh megigazwltatni Ees Christusyrth adattatni nekwnk az eoreok ileteth ingyen cyak hogy hi(g)lyw̃k ezeket nekwnk adattatni Christusirth. (Ingyen azyrt mondom merth az teorwinyis hirdeti bewneynknek bocyantattyat de nem ingyen hanem teokilletes engedelmessigw̃nk(h)yrth ees teorwinnek be telleyesytisirth de mire hogy az teorwint bee nem telleyesyt-hettyw̃k zent palnak mondasza zerint, lehetetlen dolog (wgy mond Ro. VIII.) az teorwinbw̃l wdweozw̃lni mert az) ember az terwinnek (nem) engedhet. (Az ewang)eliom pedig hirdeti be(wnei)nknek (bocyantatty)ath Christusba walo h(w̃tyr)th (ho)gy (Christus)th (i)ngyen walaztyagentwl, es mw̃nket biossa tygwnrwl. Towa(bba)omth lizen mew, bẽnem mnem istennek igybwlmondta a ze-

rínth. azyrth. nek igye meg nem wta(llya) (nem zi)dalmaz(za), hanem zewnetlen hal. ndo hogy annak hallasabol teremhessen, mew bennwnk hewth mellyel mew ewdweozwlywnk ees mindenektwl megzabadwlywnk, mikor azyrth illyen hazna ligen az zent irasnak nagysagodnak ala mynise wttā soklyossa az zent irasbol zerzyk egy (ne)an ineketh keossignek tanytasairth mert (z)ēt palnak mondasa zerinth ennek okayrt (z)ewksigesek ceremoniak es ineketh az ze(nt eg)ibazban hogy twdatlanokot tanythassa(nak) ees inthessenek filelemre hewtre ees h(a)l(aa)dasokra. Ees nem cyak zent pal parancyol(ya) ertheteo nyellel ilni zent egyhazban d(e emb)eri teorwinyek zerint ees ekyp(p)en) zere(zte)teth. Ne latassik tehat senkinek magyar n(y)ellwen walo ineklis az zent egyhazba zi(d)almazandonak lenny (m)erth az ertetlenek semit mew bennwnk nem cielednek. ertettek mwnketh gh. lele. re. egy. ra. (m)wnkamoth (penigh) ay(anlom) nagy(sagod)nak minth. nagysagos feoldes w(ra)nak ees iga(z)a (zeret)eoynnek, mellyet nagysagod tewlem wegyn yo newen (my)nth iambor zabagyanak hyw fyatwl. Jesus Christus nagysagodat mindē wezedelemtwl megeoryzze eghissigwel ees bikessigwel meghozzon igazgasson az ew deweyeosiginek eelteryedisyre ees anya zēt egyhaznak yppwlysyre. Ez lewel keolth galzeczy scholaban zenth Ambros napyan az mew ewdweozytew wrunk Jesus Christusnak zewletisinek wtuna ezer eotzaz harminchat esztendeoben.

Mew hizwnk az egy istenben, mennek feodnek ees az benne (lewoek terem)teyben, ki fiaywa mewnketh walaztoth, ew testewnkrewl ees lelkwnkrewl mindenkoron gondot wissel, mynth ides atya (fiay)rwł, semmi azirth [meg nem hal]hat akaratja nelkwł, mert mindenek wadnak : az mew istenwnknek nagy hatalmaban.

Mew hyzwnk Jesus Cristusban, az ew zēt fiaban ees mew wrunkban ky az atya, istēwel egy isten, ees ky eoreoktwl fogwa wolph zewz mariatwl zōwletek, az kereztfan irettwnk aldozek, p(o)kolra szālla (za)badolasunkirth ees halottaybol feltamadek ewdweossighwnkirth kith mew warunk a(z) ityletre.

Mew hyzwnk zent lilek istenben ki az atya ees az fyw istenwel egy isten, nyomoroltaknak wigaztaloya, ew mewnketh wissel izgagzath biztath ees meghzen(tel) wiwin Christusnak zenth

gyűlekezeti(he), hol nekünk megbocytathnak minden bewneink Christusrth, kiwel ez mostani testnek feltamadaſa wttan eoreokke ilünk.

Christusnak wocywrayarwl walo enek, mely ew magatwl nekünk adattatoth hozzank walo nagyzeretibwl hűtűnknek ereossighyrth.

Jesus Christus mew ewdweoissighwnk, ky mew twlunk istennek haragyat eel woette az ew kesserűsighes halalawal, ees mezzabadyotk pokolnak kynnyatwl.

E szöveget minden változtatás nélkül, pusztán csak (—) közé tett pótlásokkal adtam. Ajánló levele szövegét csak egy helyütt nem sikerült teljesen kitöltenem. Figyelmes szemlélő észre fogja venni, hogy szövegem teljesebb, bele nem értve a pótlásokat, mint a facsimile. Ennek az az oka, hogy szövegemet az eredetiről másoltam, melyen az egyes betűk többé-kevésbé kivehetők a ragasztó pép és a restaurálás alól, a mik a hasonmás fényképi fölvételekor a kép tisztaságára zavarólag hatottak.

Végül hálás kötelességemnek tartom Ágoston József úrnak, ama lekötelező szivességeért, melylyel Gálszécsi István énekes könyvét a „Magyar Könyv-Szemlé“-ben való felhasználásra átengedte, őszinte köszönemet kifejezni.